

به نام خدا

عنوان :

نگاهی اجمالی به مسئله اعجاز علمی در قرآن

گردآورندگان :

خانم مرضیه سادات مدرسی

خانم فاطمه منتظری

خانم اکرم منتظری

مدرسه علمیه الزهرا (س)

بهار-99

● چکیده :

تحقیق حاضر در صدد است، که گزارشی اجمالی از رویکرد تفسیر علمی قرآن که در سده اخیر در مجامع علمی و مذهبی، مطرح شده است را ارائه و در خلال مباحث، نمونه هایی نیز از اعجاز علمی قرآن کریم، که محصول و نتیجه ی این رویکرد تفسیری است را ذکر و تبیین کند.

کلید واژه ها : تفسیر علمی، اعجاز علمی، قرآن،

قرآن کریم این معجزه جاوید زمانی که بر رسول خدا نازل شد عرب جاهلی را از تاریکی های جهل و نادانی بیرون آورد و به روشنائی علم دانایی و عقلانیت رهنمون شد و اکنون نیز در عصر حاضر که عصر علم و تکنولوژی است علاوه بر حفظ جنبه های پیشین اعجاز خود در فصاحت و بلاغت لفظ و معنا و اخبارغیبی جنبه تازه ای از معجزه بودن خود را به تصویر کشیده است که همان اعجاز علمی است.

در عصر حاضر به دلیل اقبال انسان ها به سمت علم گرایی و در کنار پیشرفت های روزافزون علمی در مسائل مختلف، پژوهش ها و کشفیات جدید، اعجاز علمی قرآن نیز مورد توجه دانشمندان بسیاری اعم از مسلمان و غیر مسلمان قرار گرفته است و همه آنها را به شگفتی واداشته است. اگر چه خداوند متعال سهم کمی از این کتاب گرانقدر را به مسائل علمی اختصاص داده است اما همین مقدار هم برای هدایت و توجه دانشمندان مختلف کفایت میکند زیرا قرآن کتاب تاریخی یا علمی نیست بلکه هدف آن تنها هدایت بشر به سمت رستگاری و ایمان به خالق یکتاست که خداوند برای حصول چنین هدفی از شیوه های متفاوت بهره برده است و در هر عصر و دوره ای از تاریخ متناسب با پیشرفت ها و نیاز انسان های آن دوره به جنبه ای از آن بیشتر توجه میشود و لایه های پنهان آن بر همگان روشن میگردد.

این مقاله از دو بخش کلی تشکیل شده است :

بخش اول : توضیحی در خصوص رویکرد علمی در تفاسیر قرآن

بخش دوم : بیان نمونه هایی از اعجاز علمی قرآن

○ آغاز تفسیر علمی

انطباق قرآن با علوم تجربی از قرن دوم هجری شروع شد و به زودی جای خود را به عنوان یک روش تفسیر قرآن باز کرد و بسیاری از مفسران، فلاسفه، متکلمان و محدثان به آن روی آوردند. در یک قرن اخیر، در جوامع اسلامی، توجه بیشتری به این روش تفسیری شد، تا آنجا که بسیاری از روشنفکران و مفسران وحتى متخصصان علوم تجربی هم به تفسیر آیات به وسیله علوم تجربی و اثبات اعجاز علمی قرآن روی آوردند هر چند هدف هر گروه، یا فردی در این نوع تفسیر با دیگران تفاوت داشت.

به طور خلاصه علل عمده شیوع و گسترش این روش تفسیری در بین مسلمانان چنین بود:

- 1) توجه قرآن به علم، ذکر مثال های علمی و ترغیب به تفکر در آیات الهی در آسمانها و زمین و خود انسان که موجب رشد علوم و معارف و مقایسه آنها با آیات قرآن شد.
- 2) ترجمه آثار علوم طبیعی و فلسفی از یونان، روم و ایران به عربی و نشر آن در بین مسلمانان که از قرن دوم هجری به بعد صورت گرفت.
- 3) این تفکر که همه علوم در قرآن هست و ما باید آنها را از آیات به دست آوریم.
- 4) توجه به علوم طبیعی و کشفیات جدید برای اثبات اعجاز علمی قرآن نیز به رشد تفسیر علمی کمک شایانی کرد.
- 5) پیروزی تفکر اصالت حس، در اروپا و تاثیر گذاری آن بر افکار مسلمانان و به وجود آمدن گروه های التقاطی یا انحرافی در میان مسلمانان که به تاویل و تطبیق آیات قرآن، منجر شد.

6) حس دفاع دانشمندان مسلمان در مقابل حملات غربی ها به دین والقای تفکر تعارض علم ودین، موجب شد تا سازگاری آیات قرآن با علوم تجربی در تفاسیر کتاب ها وارد شود.¹

○ نگرش ها به آیات علمی قرآن

یک سوال بنیادی این است که پیام اینگونه آیات برای ما چیست و چگونه باید از آنها استفاده کنیم. در این مورد دو نظر وجود دارد.

1) این دسته سعی دارند که قرآن را با پیشرفتهای علمی تطبیق دهند واز این طریق اعجاز علمی قرآن را ثابت کنند تا هم مسلمانان به داشتن چنین کتابی افتخار کنند وهم پیروان ادیان دیگر این کتاب را بهتر بشناسند و به سمت آن بگروند. آنها معتقدند که تمام علوم در قرآن وجود دارد. از گذشته تا کنون عالمانی بر این نظر بوده اند از جمله غزالی و سیوطی. (غزالی در کتاب احیاء علوم دین از ابن مسعود نقل میکند که: اگر کسی بخواهد به علوم اولین و آخرین دست یابد باید در قرآن تدبر کند. سپس می افزاید: به طور خلاصه تمام علوم داخل در افعال و صفات خداوند است و در قرآن شرح و افعال و صفات او آمده و برای این دانش ها نهایتی نیست و در قرآن اشارتی است به مجامع آنها).²

این نوع بینش در بین علمای متاخر هم یافت میشود، مثلاً مصطفی صادق الرافعی معتقد است: (انسان در قرآن اشاره به بسیاری از حقایق علمی را می یابد، و علم جدی ما را در تفسیر بسیاری از آیات قرآنی و کشف بسیاری از حقایق آنها یاری میکند).³

رضایی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ج 1، ص 42¹

ابوحامد محمد غزالی، احیاء علوم دین، ج 1، ص 289²

مصطفی صادق الرافعی، اعجاز القرآن و بلاغه النبویه، ص 127 و 128³

عنكبوت هم مذکر و هم مؤنث است. (مبرد) می‌گوید: «عنكبوت مؤنث است، اما مذکر هم آورده شده است».

در مجموع غالب آن است که واژه عنكبوت مفرد مؤنث بوده و جمع آن عَنَکَب است.

اعجاز علمی در استعمال واژه مفرد عنكبوت

نام‌گذاری این سوره به نام عنكبوت که واژه‌ای مفرد است، به این دلیل است که عنكبوت به صورت فردی زندگی می‌کند، به جز مواقع جفت‌گیری یا زمانی که تخم‌ها باز می‌شوند. اما در دو سوره نمل و نحل، اسم سوره به صورت جمع آمده است (واژه‌های النمل و النحل و واژه نحل و نمله که به صورت مفرد می‌باشند استعمال نکرده است) تا بر جمعی بودن زندگی این دو حشره اشاره شود. اما واژه عنكبوت بصورت مفرد استعمال شده و این خود از اعجازهای واژگانی قرآن کریم به شمار می‌رود.

دکتر صلاح رشید در تفسیر مطلب فوق آورده است: «عنكبوت‌ها، گروهی هستند که در جهان بیش از سی هزار نوع آنها وجود دارد و در حجم و شکل و روش زندگی متفاوت هستند. روش زندگی فردی همراه دشمنی با یکدیگر در آنها غالب بوده و انواع اندکی از آنها یافت می‌شوند که به صورت دسته جمعی زندگی می‌کنند».

در کل عنكبوت‌ها موجوداتی هستند که به تنهایی زندگی می‌کنند و کم‌تر دارای زندگی اجتماعی بوده و در میان انواع گونه‌های عنكبوت‌ها چیزی در حدود ۵-۲/۱ درصد دارای زندگی اجتماعی هستند، و مابقی منفرد زندگی می‌نمایند.

زندگی انفرادی و تهاجم گونه غالب عنكبوت‌ها به قدری مشهور است که گونه اندکی از عنكبوت‌ها که دارای زندگی اجتماعی هستند، توجه جانورشناسان را به خود جلب کرده و آنها را عنكبوت‌های اجتماعی نامیده‌اند. ولی همان‌طور که گفته شد، اکثر عنكبوت‌ها دارای زندگی انفرادی و نسبت به اعضای گروه و خانواده خود و یکدیگر حالت تهاجمی داشته و خصومت شدیدی میان آنها برقرار است.

دکتر صلاح رشید در ادامه می‌نویسد: «جثه عنکبوت‌های ماده (معمولاً) از نرها بزرگ‌تر است. غالباً فقط در هنگام جفت‌گیری هم‌دیگر را ملاقات می‌کنند و عنکبوت نر قبل از جفت‌گیری، اقدام به رقص‌ها و حالات مشخصی در برابر عنکبوت ماده می‌نماید که مقصودش جلوگیری از غریزه دشمنی عنکبوت ماده است. هنگامی که آمیزش آن‌ها تمام می‌شود، عنکبوت نر غالباً در لانه باقی می‌ماند و اقدام به پنهان شدن از عنکبوت ماده می‌کند، چرا که می‌ترسد او را بکشد. کشتن عنکبوت نر بعد از تمام شدن آمیزش جنسی، در بین بسیاری از عنکبوت‌ها اتفاق می‌افتد که مشهورترین این عنکبوت‌ها «بیوه سیاه» است. در برخی از انواع آن‌ها، عنکبوت ماده، عنکبوت نر را رها می‌کند تا هنگامی که فرزندان از تخم خارج می‌شوند، اقدام به قتل او کنند و او را بخورند. در انواع دیگری از عنکبوت، مادر، اقدام به تغذیه فرزندان کوچکش می‌کند تا این که بزرگ می‌شوند و مادرشان را می‌کشند و می‌خورند».

از این مطالب روشن می‌شود که نظام اجتماعی و روابط خانوادگی عنکبوت، بر اساس مصالح موقت است، به‌طوری که هر گاه این مصالح تمام می‌شود، دشمن هم‌دیگر می‌شوند و برخی، برخی دیگر را می‌کشند.

استعمال فعل مونث برای واژه عنکبوت (... اَتَّخَذَتْ بَيْتًا)

این آیه قرآنی به صراحت می‌گوید که عنکبوت ماده به ساخت خانه اقدام می‌کند چرا که از فعل مونث برای عنکبوت استفاده نموده است. علم امروزی نیز دقیقاً ثابت نموده است که وظیفه ساخت خانه بر عهده عنکبوت ماده است که با غدد ترشح کننده ماده ابریشمی، اقدام به ساخت لانه می‌کند. بنابراین تنها عنکبوت ماده به وسیله نخ بافته شده‌ای که در انتهای شکم او قرار دارد، اقدام به ساختن لانه می‌کند و این نخ در عنکبوت نر وجود ندارد (۵). هرچند در برخی مواقع عنکبوت نر هم در کار ساخت، ترمیم یا توسعه او را یاری می‌کند، با این حال وظیفه مذکور به‌صورت یک وظیفه محض برای حیوان ماده حفظ می‌شود.

لازم بذکر است که عنکبوت ماده تا وقتی که بالغ و آماده اجفت‌گیری نشود، اقدام به ساخت خانه نمی‌کند و ساختن لانه عاملی در جذب عنکبوت نر است که قادر به ساختن خانه نمی‌باشد. همچنین عنکبوت ماده با تارهای بافته‌شده که با مهندسی خاص آن‌ها را می‌بافد، خانه خود را می‌سازد. به‌نوعی که نسبت به هر تحرک خارجی حساس بوده و به ماده لزوج و چسبناکی آغشته شده است که هر حشره‌ای به محض این‌که بدان نزدیک شود، به آن می‌چسبد تا این‌که عنکبوت ماده برسد و صید را دریافت کند.

در پایان باید گفت یکی از جاندارانی که در قرآن کریم به آن اشاره شده است و حتی سوره‌ای نیز بنام این حشره نام گرفته شده است، عنکبوت می‌باشد. اشاره به نام هر جانوری در قرآن خود متضمن نکات جالب و بدیعی از اسرار زندگی همان جانور است که بشر امروزی در قرون معاصر پی به اسرار آن برده است. باید گفت قرآن کتابی سراسر تعلیم و تربیتی برای انسان‌ها بوده اما در لابلای کلام‌های تربیتی خویش از زندگی جانوران نیز در جهت تعلیم و تربیتی استفاده نموده که نمونه‌ای از آن نیز در همین آیه مصداق داشته و از سستی بیت عنکبوت به‌عنوان مثالی تربیتی یاد کرده است.

نتیجه‌گیری

تفسیر قرآن کریم با زبان علم روز، از ضرورت‌های زمان ما به شمار می‌آید که البته باید با رعایت احتیاط و بدون آسیب‌های احتمالی صورت پذیرد و این سلسله مباحث نیز گامی است در این زمینه که در چارچوب علم زیست‌شناسی (علوم جانوری) و با استناد به منابع تفسیری و یافته‌های علمی به‌روز صورت گرفته است.

در این میان با نگاه به آیات قرآنی در می‌یابیم که آیات قرآنی در خصوص سه جانور جالب توجه در قرآن حاوی پیام‌ها و اشاراتی است که نمی‌توان به‌سادگی از کنار آنها عبور کرد. حشرات و در مجموع بندپایان از نظر فراوانی از بیشترین گونه‌های جانوری دنیا محسوب می‌شوند که در سرتاسر کره خاکی و انواع محیط‌های مختلف زندگی می‌کنند و بیش از ۸۰ درصد گونه‌های جانوری نیز متعلق به این جانوران است. در میان جانوران مختلف، به سه جانور بندپا (زنبور عسل، عنکبوت و مورچه) در قرآن کریم توجه

ویژه‌ای شده است که در هر مورد نیز چنان اشارات ظریف و دقیق علمی در خصوص زندگی این جانوران به‌میان آورده است که باعث شگفتی انسان است. و جالب آن‌که تمام این اشارات علمی کاملاً منطبق با یافته‌های نوین امروزی است. بطور مثال اشاره به مونث بودن زنبور عسل (کارگر)، معنای علمی وحی نمودن به زنبور عسل، استخراج عسل، لانه‌سازی زنبوران عسل، اشاره به ساختار کیتینی مورچه‌ها، ارتباطات فرمونی و صوتی مورچه‌ها و اشاره به زندگی عنکبوت همه و همه از مطالبی است که بدون شک اکنون نیز نیاز به مطالعه دقیق و موشکافانه در مورد آنها احساس می‌شود و این خود از اعجاز کتابی است که ۱۴۰۰ سال قبل بر پیامبر اسلام نازل شده و تاکنون مطلبی از این کتاب بزرگ با یافته‌های علمی مدرن امروزی منافاتی نداشته است.

البته باید این را بدانیم که قرآن کتابی صرفاً علمی نیست، قرآن کتابی هدایتگر و انسان‌ساز است که در لابلای مطالب الهی خویش، از مطالب و اشارات علمی نیز کاملاً در جهت انسان‌سازی و هدایت بشر استفاده نموده است. در این یادداشت سعی شد در خصوص اشارات علمی قرآن کریم در خصوص سه جانور بندپا سخن به‌میان آوریم. دقت در این مطالب می‌توانند عمق توجه علمی قرآن را در مسایل زندگی و بیولوژیک برخی جانوران را استنباط نماییم. مطمئناً هنوز بشر در شناخت مسایل علمی قرآنی به‌خصوص در مورد مسایل زیستی در اوایل راه بوده و مطمئناً در آینده زوایایی دیگری از چهره نورانی قرآن کریم در خصوص مسایل علمی برای بشر روشن خواهد شد.

- 1- صدر، رضا؛ نشانه‌هایی از او، هنرنمایی عنکبوت، ج ۱ صفحه ۸۶-۸۷.
- 2- گاهنامه ترنم، وابسته به کانون قرآن و عترت دانشگاه آزاد اسلامی استهبان.
- 3- عبد الشافی، مجدی، سیستم خود دفاعی مورچه کشف معجزه‌ای جدید در قرآن کریم، مرکز نشر اعتقادات.
- 4- میترا فرخ نژاد، اشارات و شواهد علمی در قرآن کریم، مشهد، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد و انتشارات سخن گستر، ۱۳۹۰.
- 5- نصیری، علی و محمدرضا، نقدی. ۱۳۹۰. اعجاز و شگفتی‌هایی از قرآن در زیست جانوری. دوفصلنامه تخصصی قرآن و علم، سال پنجم، شماره ۸.
- 6- بصیری، محمدرضا. ۱۳۸۶. اصول اصلاح نژاد زنبور عسل. انتشارات موسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهاد کشاورزی، چاپ اول.
- 7- طباطبایی، محمد رضا. ۱۳۸۰. صرف ساده، انتشارات دارالعلم، قم، چاپ پنجاه و یکم.
- 8- قاسمی خادمی، تقی. ۱۳۹۱. زنبوران عسل جهان و ایران. نشر انتخاب، چاپ اول.
- 9- مطالب برگرفته از سایت زنبور عسل ایران به نشانی:
<http://www.mellifera.ir>
- 10- فضیل بکر، رضا، وجوه الاعجاز فی آیات النحل لغویا علمیا طبیا، دارالاعتصام، قاهره، مصر.
- 11- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، اسلامی، قم
- 12- پارسا، فروغ، مشکوه، تابستان ۱۳۸۰، شماره ۷۱
- 13- ذهبی، محمد حسین، التفسیر والمفسرون، قاهره، دار الکتب الحدیثه، ۱۳۹۶
- 14- رافعی، مصطفی صادق، اعجاز القرآن وبلاغه النبویه، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۱، چاپ اول
- 15- رضایی اصفهانی، محمد علی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، رشت، کتب مبین، ۱۳۸۱
- 16- رضایی اصفهانی، محمد علی، رضایی آدریانی، ابراهیم، فصلنامه قرآن و علم، بهار و تابستان ۹۱، شماره ۱۰
- 17- عباسی، علی، خزایی، آیت اله، فصلنامه مکاتبه و اندیشه، تابستان ۸۹، شماره ۳۵
- 18- غزالی، ابوحامد، احیاء علوم الدین، بیروت، دار المعرفه، بی تا
- 19- یحیی، هارون، اعجاز قرآن، مترجم دکتر محمد فرید آسمند